УДК 378.016:364.3]:[378.018.8:378.22:62]

ЗМІСТ ТА МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ КУРСУ «ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ» У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МОЛОДШИХ БАКАЛАВРІВ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Леся Кравченко, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри техніко-технологічних дисциплін, охорони праці та безпеки життєдіяльності, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.
ORCID: 0000-0001-7012-3709
E-mail: kravchenkolesiav@gmail.com

Обґрунтовано необхідність вивчення майбутніми фахівцями позашкільної освіти дисципліни «Основи соціальної безпеки». Сконцентровано увагу на тому, що позашкільна освіта здатна ефективно пристосовуватись до тих змін, які відбуваються у суспільстві, тобто може сприяти формуванню в учнів знань про соціальну безпеку. Наведено аналіз підходів до визначення категорії «соціальна безпека». Презентовано зміст навчальної дисципліни, її мету та компетентності, які формує зазначена дисципліна у сфері соціальної безпеки, обґрунтовано методичні особливості вивчення курсу в процесі підготовки молодших бакалаврів технологічної освіти.

Ключові слова: *позашкільна освіта; соціальна безпека; підготовка молодших бакалаврів технологічної освіти; професійні компетентності; позашкільний педагогічний процес; безпека особистості у суспільстві; освітньо-професійна програма; психологія безпеки.*

CONTENT AND METHODICAL FEATURES OF STUDYING THE COURSE “FUNDAMENTALS OF SOCIAL SECURITY” IN THE PROCESS OF PREPARATION OF JUNIOR BACHELORS OF TECHNOLOGICAL EDUCATION

Lesia Kravchenko, PhD in Pedagogy, Docent, Associate Professor at the Department of Technical and Technological Disciplines, Labour Protection and Life Safety, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.
ORCID: 0000-0001-7012-3709
E-mail: kravchenkolesiav@gmail.com

One of the important general cultural and social competencies of a person is the ability to identify danger, recognize its type and degree of menace to a person or community, to orientate in complex multifaceted and multifarious dangerous situations, to think rationally in choosing actions to avoid or eliminate dangers, adapt to rapid changes of danger types and to recover from dangers. Mastering these competencies is especially essential for graduates of specialties whose future profession belongs to the sphere of educational activities. The purpose of the article is to highlight and substantiate the methodological features of studying the course “Fundamentals of Social Safety” in the process of training of junior bachelors in technological education as future specialists in supplementary educational institutions. The article substantiates the necessity for the study of the discipline

"Fundamentals of Social Safety" by future specialists in supplementary education. It has been proved that pedagogical process in supplementary education takes into account the child's health, the natural direction of his mental growth and development, helps the child to adapt to different conditions, build self-esteem, be realized as individual, learn to solve life problems according to their own goals and interests, so it can be the platform for students' knowledge of social safety formation. The article analyzes the concept of "social safety", describes the educational process in supplementary educational institutions. The necessity of studying the discipline "Fundamentals of Social Safety" has been rationalized, its purpose, tasks, methods and techniques of teaching the course have been determined. The content and competencies formed by this discipline in the field of social safety have been presented; the methodological features of studying the course in the process of training junior bachelors in technological education have been characterized.

***Keywords**: supplementary education; social safety; training of junior bachelors in technological education; professional competencies; supplementary pedagogical process; safety of the individual in society; educational and professional program; psychology of safety.*

Перед обличчям ризиків і небезпек, що постійно виникають і змінюються, сучасні люди соціалізуються та діють у складному соціальному світі. Однією з важливих загальнокультурних і соціальних компетенцій є вміння виявляти небезпеку, розпізнавати її тип і ступінь загрози особі або спільноті, орієнтуватися в складних багатогранних і багатопланових небезпечних ситуаціях, раціонально мислити у виборі дій для уникнення або усунення небезпек, адаптуватися до швидких змін характеру загрози чи небезпеки та відновлюватися після пережитого. Набуття цих компетенцій є особливо важливим для випускників таких спеціальностей, майбутня професійна діяльність яких пов'язана із відповідальністю за групи людей і належить до сфери освітньої діяльності. Складність освітнього процесу полягає в тому, що він посідає важливе місце в житті людини, але не дає видимих конкретних результатів відразу після свого завершення. Результатом освіти (звичайно, з урахуванням впливу інших факторів, особливо генетики, сімейного виховання, самовиховання тощо) є подальша поведінка, діяльність, спосіб життя людини. Тому кожен, хто обирає педагогічну професію, відповідає перед тими, кого навчатиме і виховуватиме, а також перед собою, своєю професійною підготовкою, своїм правом бути педагогом [1, с. 17–25].

Уже другий рік в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини здійснюють підготовку фахівців освітнього ступеня «Молодший бакалавр» освітньої програми «Середня освіта. Трудове навчання та технології» для роботи у сфері позашкільної технологічної освіти. Основною метою вказаної освітньої програми є «формування у здобувачів вищої освіти здатності вирішувати типові спеціалізовані задачі й практичні завдання в галузі позашкільної технологічної освіти, що передбачає застосування певних теорій і методів педагогічної науки» [4, с. 4].

«Позашкільний педагогічний процес враховує здоров'я дітей, природний напрямок їхнього росту і розвитку, допомагає дитині адаптуватися до різних умов і самоствердитися, усвідомити себе як особистість повноцінною творчою діяльністю, навчитися вирішувати життєві проблеми адекватно інтелектуальним можливостям, власним цілям й інтересам» [6].

Своєрідною відповіддю на нагальні потреби держави щодо гарантування безпеки своїх громадян можна вважати впровадження до переліку обов'язкових освітніх компонент освітньо-професійної програми майбутнього фахівця в галузі позашкільної освіти дисципліни «Основи соціальної безпеки».

Дослідження питання соціальної безпеки було завжди в полі зору відомих учених: М. Волгіна, В. Гошовської, І. Гнибіденка, А. Колота, В. Куценка, Е. Лібанової, О. Новікової, Г. Ситника, В. Трощинського, В. Удовиченка та інших. У багатьох наукових джерелах питання соціальної безпеки особистості розглядається переважно у межах безпеки особистості у суспільстві. Прищеплення культури безпечної діяльності студентам у вищій школі досліджували В. Сапронов, В. Гафнер, О. Шароватова, Л. Сорокіна, М. Зоріна, В. Михайлюк; формування культури безпеки життєдіяльності в школі – С. Якушева, В. Мошкін, «масової культури безпеки» – В. Ляшко, А. Снєгірьов. Загалом у цих працях зазначено, що формування знань студентів з безпеки, культури безпеки, безпеки в суспільстві повинно починатись з першого курсу і реалізовуватися педагогічними умовами, взаємодією викладачів і студентів. Зауважимо, що питання має своє коло невирішених проблем. До них можна віднести і ступінь розробленості проблеми вивчення здобувачами вищої освіти курсу, що стосується соціальної безпеки.

Мета статті – виокремити та обґрунтувати методичні особливості вивчення курсу «Основи соціальної безпеки» в процесі підготовки молодших бакалаврів технологічної освіти – майбутніх фахівців позашкільних закладів.

Із загостренням суспільних проблем тема безпеки посідає більш чільне місце у психологічній, філософській, соціологічній та педагогічній літературі. Дослідження останніх років всебічно відобразили соціально-психологічні, соціально-політичні, економічні, демографічні, культурні, духовно-моральні, інформаційні, кримінальні та інші аспекти соціальної та особистої безпеки.

Автори розглядають соціальну безпеку в різних сферах життя (політичній, економічній, інформаційній, психологічній, медичній, екологічній, освітній тощо) і на різних рівнях (держава, суспільство, соціальні групи/організації, індивіди).

Основною причиною негативних соціальних змін є ідеологічні особливості сучасних людей, тобто агресивна свідомість більшості людей. Тому, щоб змінити світ і зробити його безпечним, необхідно подолати агресивне мислення та поведінку [2].

Чіткого, розгорнутого визначення поняття «соціальна безпека» у жодному українському виданні все ще немає. Якщо уважно слідкувати за дослідженнями фахівця у царині соціальної політики В. Куценко, то можна побачити послідовну зміну тлумачення «соціальна безпека». Так, у 1993 році вона зазначає, що «передусім під соціальною безпекою слід розуміти недопущення умов, які б призвели до неприйнятного зниження рівня життя основних верств населення та окремих соціальних груп, їх соціальної деградації. У найширшому розумінні соціальна безпека цим дослідником розглядається не лише як питання підтримки суто матеріальних умов, недопущення зубожіння та злиденності тих чи інших соціальних груп, а як проблема збереження соціальної перспективи для всіх верств населення» [2, с. 23].

Виходячи з цієї ідеї, Р. Сойчук вважає, що «концепція національної безпеки повинна мобілізувати національну структуру, громадськість, сім'ю, школу, університет на формування безпечної особистості, безпечного суспільства, безпечної країни» [7].

Педагогічний заклад вищої освіти спрямовує студентів до професійної діяльності, предметом якої є людина. Тому основою підготовки майбутніх фахівців позашкільної освіти є розуміння основ соціальної безпеки, що дозволяє більш комплексно виявляти та розглядати фактори й загрози, розробляти прогнози розвитку небезпечних ситуацій, а також використовувати якісні та кількісні оцінки для

формулювання рішень, заходів і систем захисту в повсякденному житті, у суспільстві, зокрема в освітній сфері. У зв'язку з цим кожен має бути готовим до безпечного виживання в сучасному суспільстві, стати здатним захистити себе та своїх близьких в екстремальних кризових ситуаціях соціального походження. Значною мірою це стосується спеціалістів навчальних та позанавчальних закладів. Їхні компетенції у сфері соціальної безпеки визначають, наскільки вони можуть підготувати учнів до безпечного життя в сучасному суспільстві, пов'язаному з різного роду небезпеками, і наскільки безпечно організовані самі заклади освіти [5]. Майбутній фахівець в галузі освіти, зокрема і позашкільної, має бути не просто людиною, а «безпечною людиною». У зв'язку з цим учителі будь-якої кваліфікації повинні бути підготовлені теорією, практикою та методикою в галузі освіти «безпеки життєдіяльності», «соціальної безпеки», що дозволяє навчати учнів з основних предметів з урахуванням можливості проблем у сфері безпеки життєдіяльності.

Освітній процес позашкільного закладу освіти не лише надає можливості для набуття учнями знань і соціального досвіду, а й створює найбільш сприятливі умови для формування ціннісних орієнтацій особистості. Освітній процес у позашкільному закладі, опираючись на здібності, інтереси, ціннісні орієнтації та суб'єктивний досвід учня, надає йому можливість реалізувати себе в різних сферах творчої діяльності. При цьому забезпечується пріоритетність індивідуальності, самостійності, самобутності дитини. Розвиток природних обдарувань учнів відбувається в індивідуальному темпі, на основі добровільності та варіативності. Свобода вибору занять позитивно позначається на самореалізації в майбутньому, поліпшує базову професійну підготовку, допомагає приміряти на себе різні соціальні ролі [10].

О. Литовченко у своїх працях звертає увагу на те, що «позашкільна освіта зосереджена на вирішенні таких завдань: виховання громадянина України; вільний розвиток особистості та формування її соціально-громадського досвіду; виховання в учнів поваги до Конституції України, прав і свобод людини та громадянина, почуття власної гідності, відповідальності перед законом за свої дії; виховання патріотизму, любові до України, поваги до народних звичаїв, традицій, національних цінностей українського народу, а також інших націй і народів; виховання шанобливого ставлення до родини та людей похилого віку» [3, с. 54]. Крім перерахованих завдань, автор доводить, що «позашкільна освіта створює умови для творчого, інтелектуального, духовного і фізичного розвитку; формування свідомого й відповідального ставлення до власного здоров'я та здоров'я близьких, навичок безпечної поведінки; профілактика правопорушень; виховання в учасників освітнього процесу свідомого ставлення до власної безпеки та безпеки близьких; формування зорового способу життя тощо» [3, с. 27].

Тому актуальність і важливість вивчення дисципліни «Основи соціальної безпеки» майбутніми фахівцями позашкільної освіти є беззаперечними.

Метою навчальної дисципліни «Основи соціальної безпеки» є опанування здобувачами вищої освіти теоретичних засад та набуття практичних навичок у сфері соціальної безпеки.

Дисципліна спрямована на реалізацію наступних основних завдань: сформувати у майбутніх фахівців стійкі знання з теорії формування та забезпечення соціальної безпеки; прищеплювати навички оптимальної поведінки в різноманітних небезпечних

ситуаціях; забезпечити здобуття студентами ключових принципів соціальної безпеки; розкрити особливості прояву внутрішніх та зовнішніх загроз соціальній безпеці; познайомити з організаційним забезпеченням державного регулювання соціальної безпеки [4].

На вирішення зазначених освітніх завдань спрямовані такі тематичні розділи дисципліни:

Тема 1. Генезис категорії «соціальна безпека» та тенденції розвитку системи соціальної безпеки в Україні.

Генезис категорії «соціальна безпека». Складові соціальної безпеки.

Тема 2. Соціальна безпека людини: зовнішні та внутрішні чинники регулювання.

Об'єкти соціальної безпеки. Зовнішні та внутрішні чинники соціальної безпеки. Критерії соціальної безпеки людини в суспільстві.

Тема 3. Соціальна безпека держави.

Держава як основний інститут політики соціальної безпеки. Вплив воєнних дій і збройних конфліктів на соціальну безпеку держави. Роль трудового законодавства у реалізації соціальної безпеки. Регулятори і механізми забезпечення соціальної безпеки.

Тема 4. Характеристики та особливості прояву внутрішніх загроз соціальній безпеці.

Бідність як внутрішній фактор загрози соціальній безпеці. Оплата праці та її вплив на соціальну безпеку. Демографічна ситуація в Україні в контексті соціальної безпеки. Вплив на соціальну безпеку рівня захворюваності та її поширеність.

Тема 5. Держава як основний інститут політики соціальної безпеки в державотворчому процесі.

Поняття «держава» в контексті реалізації соціальної політики. Політична функція держави: зміст та особливості реалізації. Соціальна функція держави та особливості її реалізації в сучасній Україні. Соціальні права українського громадянина: теорія та практика.

Тема 6. Формування соціально-економічних умов протидії соціально-економічним небезпекам.

Система соціального захисту населення. Вплив рівня криміногенності на рівень соціальної безпеки населення України. Консолідація українського суспільства на засадах стабільності, соціального порядку та довіри.

Тема 7. Громадські організації та політичні партії: їх місце і роль в забезпеченні політики соціальної безпеки.

Проблеми взаємодії органів влади і громадських організацій у процесі здійснення політики соціальної безпеки: стан та перспективи вирішення. Особливість діяльності громадських організацій як суб'єктів соціальної політики. Громадські організації у соціальній сфері України: види та особливості діяльності. Недержавна система забезпечення національної безпеки української держави: пропозиції реформування та реалізації функцій.

Тема 8. Тенденції розвитку соціальної безпеки в контексті державотворчих процесів в Україні.

Проблеми формування концепції соціальної політики: сьогодення та перспективи. Шляхи реалізації європейських стандартів життя в Україні. Основні завдання щодо підвищення життєвого рівня населення та шляхи їх реалізації.

Засвоєння основної теоретичної частини дисципліни «Основи соціальної безпеки» спрямоване на розвиток ряду компетентностей: загальні – «здатність реалізувати свої права й обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні» [4, с. 11]. До фахових компетентностей належать – «здатність вчитися і здобувати сучасні знання. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій. Здатність до адаптації в соціальному середовищі та дії в новій ситуації. Здатність приймати рішення на різних ієрархічних рівнях з соціальної безпеки особистості, визначати ознаки загроз та небезпек для особистості, суспільства. Здатність виявляти ініціативу та підприємливість; планувати час, приймати обґрунтовані рішення» [4, с. 12]. Практичними результатами вивчення дисципліни «Основи соціальної безпеки» мають бути – «знання сутності основних проблем історії та сучасного буття народу України; витоків української нації та її місця в загальнолюдських процесах; соціально-економічних та культурних процесів історичного розвитку українського народу; історичних подій, зародження та розвитку української державності; процесів розбудови сучасної незалежної української держави. Усвідомлення цінності захисту незалежності, територіальної цілісності та демократичного устрою України; володіння вміннями використовувати сучасні підходи до організаційного проєктування безпеки соціальних систем на рівні особистості та держави. Цінування різноманіття та мультикультурності, керуватися етичними нормами, принципами толерантності, діалогу й співробітництва, відповідати за прийняття рішень у межах своєї компетенції» [4, с. 12].

Вивчення цього курсу передбачає, що здобувачі вищої освіти вже ознайомлені в процесі вивчення дотичних дисциплін в закладі загальної середньої освіти з основними поняттями й категоріями безпеки та небезпеки, а також володіють основними методами та прийомами досліджень. Для більш поглибленого вивчення предмета, самостійної розробки звітів, повідомлень, зокрема з використанням мультимедійних засобів, або для виконання практичних робіт студентам необхідно користуватися літературою, рекомендованою в робочій програмі дисципліни.

Самостійна робота студентів передбачає позааудиторну роботу з літературними та інтернет-джерелами й підготовку доповіді (на 5–8 хв), що є доповненням і розвитком головних питань навчального курсу.

Завершивши вивчення дисципліни, молодші бакалаври можуть обґрунтовано використовувати професійно профільовані знання щодо забезпечення соціальної безпеки у професійній сфері на основі системного підходу. А також ідентифікувати загрози і ризики соціальної безпеки та її складових, уміти ухвалювати рішення на різних ієрархічних рівнях з економічної безпеки соціальних систем.

Обов'язковою умовою успішного засвоєння матеріалу є глибокі дослідження студентом нормативної поведінки, рекомендовані до використання в навчальній та науковій літературі, а також постійна взаємодія з викладачем для своєчасного вирішення проблем, що виникають.

В основі змістових технологій соціального забезпечення та охорони здоров'я студентської молоді у процесі вивчення дисципліни використовуються такі педагогічні завдання:

- теоретична підготовка студентів до забезпечення соціальної безпеки (вивчення видів небезпечних ситуацій соціального характеру, закономірностей розвитку та методів їх запобігання);
- розумова підготовка учнів до дій в екстремальних ситуаціях соціального характеру;
- професійна підготовка для гарантування соціальної безпеки в побуті та надзвичайних ситуаціях (формування професійної компетентності).

У житті чи майбутній професійній діяльності сьогоднішній студент може зіштовхнутись з різноманітними екстремальними ситуаціями і не мати готових стандартних дій та навичок. Тому на практичних заняттях викладач повинен мотивувати студента до пошуку алгоритмів вирішення нестандартних критичних ситуацій, що виникли. Звісно, це не гарантує стовідсоткової готовності молодших бакалаврів до елімінації майбутніх соціальних небезпек, але засвоєння ними міцних практичних навичок на основі певних алгоритмів дій допоможе подолати невизначеність, компенсуючи недостатню систематичність знань, вселяючи впевненість у власних силах.

В умовах сучасних суспільних тенденцій актуальність цього методу навчання не тільки зберігається, а й посилюється.

У процесі викладання широко використовуються методи проблемного навчання, активні методи навчання, методи психологічної саморегуляції, моделі проєктування систем авторської діяльності. Також у навчанні основна увага приділяється самоосвіті та використанню інформаційних технологій у навчанні.

Проведений нами теоретико-методичний аналіз дозволив зробити висновок, що зміст навчання з дисципліни «Основи соціальної безпеки» є відображенням розвитку суспільства і кожного громадянина, способу існування людини та її змін у природних, соціальних і культурних сферах діяльності. Розвиток та функціонування такого навчання залежить від економічних, політичних, соціальних і культурних факторів.

Рівень засвоєння студентами знань та ефективність використання їх у професійній діяльності перевіряється під час семінарських, практичних занять та в процесі проходження педагогічної практики.

Актуальними напрямами подальшої розробки проблеми є вивчення питання підготовки студентів освітнього ступеня «Молодший бакалавр» до використання у своїй професійній діяльності в закладах позашкільної освіти знань про соціальну безпеку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Калиниченко І. О. Формування здоров’я школярів в умовах навчально-виховного закладу. *Довкілля та здоров’я*. 2003. № 3. С. 17–25.
2. Куценко В. І. Соціальна безпека в контексті сталого розвитку. Чернігів: Видавець В. М. Лозовий, 2011. 656 с.
3. Оптимізація виховного потенціалу позашкільного навчального закладу: кол. монографія / за ред. О. В. Литовченко. К.: Педагогічна думка, 2012. 191 с.
4. Освітня програма. Середня освіта (Трудове навчання та технології) Освітній ступінь: молодший бакалавр за спеціальністю 014.10 Середня освіта (Трудове навчання та технології) / Затверджено вченою радою Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол № 11 від 30.04.2020). Умань, 2020. 17 с.
5. Положення про позашкільний навчальний заклад (постанова Кабінету Міністрів України № 433 від

6 травня 2001 р. *Офіційний вісник України*. 2000. № 20. С. 97.
6. Предмет і особливості позашкільної педагогіки. URL: https://www.nenc.gov.ua/doc/vvv/12_2009/L_zag_pedag/L_pozashk_pedagogika.pdf (дата звернення: 20.01.2022).
7. Сойчук Р. Л. Виховання національного самоствердження в учнівської молоді: монографія. Рівне, 2016. 416 с.
8. Шатенко В. О. Соціальна психологія впливу. К.: Міленіум, 2008. 216 с.
9. Туріщева Л. В. Здоров'я та безпека школяра. Тренінгові технології: навч.- метод. посіб. Харків: Основа, 2015. 127 с.
10. Окушко Т. К., Петрочко Ж. В., Чиренко Н. В. та ін.Формування соціальної ініціативності підлітків у дитячому об'єднанні: монографія / наук. ред. Т. К. Окушко. Харків: Друкарня Мадрид, 2015. 318 с.

REFERENCES

1. Kalynychenko, I. O. (2003). Formuvannia zdorov'ia shkoliariv v umovakh navchalno-vykhovnoho zakladu. Kyiv: Dovkillia ta zdorov'ia [in Ukrainian].
2. Kutsenko, V. I. (2011). Sotsialna bezpeka v konteksti staloho rozvytku. Chernihiv [in Ukrainian].
3. Optymizatsiia vykhovnoho potentsialu pozashkilnoho navchalnoho zakladu (2012). O. V. Lytovchenko (Ed). Kyiv: Pedahohichna dumka [in Ukrainian].
4. Osvitnia prohrama. Serednia osvita (Trudove navchannia ta tekhnolohii) Osvitnii stupin: molodshyi bakalavr za spetsialnistiu 014.10 Serednia osvita (Trudove navchannia ta tekhnolohii) / Zatverdzheno vchenoiu radoiu Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychyny (protokol № 11 vid 30.04.2020). (2020) [in Ukrainian].
5. Polozhennia pro pozashkilnyi navchalnyi zaklad (postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 433 vid 6 travnia 2001 r. (2001). *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy, 20, art. 97* [in Ukrainian].
6. Predmet i osoblyvosti pozashkilnoi pedahohiky. URL: https://www.nenc.gov.ua/doc/vvv/12_2009/L_zag_pedag/L_pozashk_pedagogika.pdf [in Ukrainian].
7. Soichuk, R. L. (2016). Vykhovannia natsionalnoho samostverdzhennia v uchnivskoi molodi. Rivne [in Ukrainian].
8. Shatenko, V. O. (2008). Sotsialna psykholohiia vplyvu. Kyiv: Milenium [in Ukrainian].
9. Turishcheva, L. V. (2015). Zdorov'ia ta bezpeka shkoliara. Treninhovi tekhnolohii. Kharkiv: Osnova [in Ukrainian].
10. Formuvannia sotsialnoi initsiatyvnosti pidlitkiv u dytiachomu ob'iednanni. (2015). Kharkiv: T. K. Okushko (Ed). Kharkiv: Drukarnia Madryd [in Ukrainian].

ISSN 2307-4906